

Отново за знаковата ситуация в лингвосемиотиката

Руси Русев

Abstract: The Sign Situation in Linguo-semiotics Revisited: *The paper presents a new model of language semiosis that reflects its structure and dynamics as an abstract and specific sign situation in which the language personality plays a dominant role in its capacity as a creator, perceiver and user of the language sign. Some important terminological clarifications are also made in the current work.*

Key words: *language semiosis, language personality, linguistic sign*

ВЪВЕДЕНИЕ

Общоизвестен факт е, че знакът е функция, а не природа на вещта. Следователно дадена вещь функционира като знак само ако попадне в някаква знакова ситуация. Езиковият семиозис е осмислян постепенно в историческото развитие на науката, като са предлагани различни негови модели [1, с. 208]. Научните дирения в тази посока продължават и днес, което отразява неудовлетвореността от постигнатото и стремежът да се предложи такъв модел на езиковата знакова ситуация, който да представи адекватно нейната същност. Вероятно скоро лингвосемиотиката няма да осъществи желаното моделиране на езиковия семиозис, но това не е обезсърчително. Всеки научен опит е важен и всяко откровено изследователско усилие в търсене на истината е оправдано.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В Античността и Средновековието езиковата знакова ситуация се разглежда като състояща се от два или от три компонента, а именно: *знак(име) - обозначававан обект, знак - понятие - обозначававан обект* [2, с. 48-58]. В своя труд "Против логиците" Секст Емпирик пише: *Стоиците твърдят, че три вещи са преплетени помежду си - означаемото, означаващото и обектът. От тях означаващото е звук, например "Дион", означаемото - този предмет, изразяван със звука, който ние постигаме с помощта на разсъдъка като съществуващ преди това, но варварите не го възприемат, макар и да чуват звук; обектът - външен субстрат, например самият Дион. От тях две вещи са телесни, а именно звукът и обектът, а една е безтелесна, именно означаемата вещь и това е **изказаното**, което може да бъде вярно или погрешно* [3, 169]. Формулата на средновековната наука гласи: *Voces significant res mediantibus conceptibus* (Думите обозначавават вещите посредством понятията).

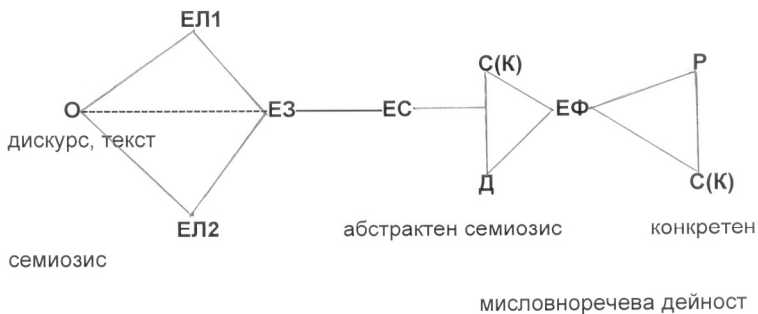
Основоположникът на семиотиката като самостоятелна наука за знаците, Ч. С. Пърс, разработва своята концепция въз основа на посочените три съставлящи [4, с.151 - 210]. Ч. Огден и А. Ричардс представят знаковата ситуация чрез широкоизвестния семиотичен(семантичен) триъгълник, назовавайки компонентите: *референт, символ, мисъл или референция* [5]. През 1892 г. Г. Фреге предлага да се различават четири компонента на знаковата ситуация: *знак (име) - представя - смисъл - денотат(обозначен предмет)* [6, с. 351 - 379]. През 1916 г. Фердинанд дьо Сосюр определя езиковия знак като двустранна психическа същност, която се състои от *акустичен образ(означаващо) и понятие(означаемо)* [7, с. 95 - 97]. Видният американски семиотик на ХХ век Ч. Морис за първи път включва като компоненти на знаковата ситуация *човекът и отношението на знака към другите знаци* и разглежда знаковия процес като петкомпонентно отношение между *знак - интерпретатор - интерпретант, значение(означаване, сигнификат) и контекст, в който се среща знака* [8, с. 119]. Известният немски психолог и лингвист Карл Бюлер предлага модел на езиковия семиозис, в който факторът *човек* е представен в две измерения - като *отправител* и като *получател* [9, с. 30]. През 2005 г. З. Д.

Попова предлага модел на знаковата ситуация, където в пресечната точка на линиите, които идват от основните участници в тази ситуация - *предмети и ситуации, отправител и получател* - е представен не един езиков знак, а *цялата система от езикови знакове, намиращи се в сферата на мисловноречевата дейност на човека* [10, с. 213]. Ив. Касабов предлага изключително интересна схема на думата като езиков знак-символ и интерпретира задълбочено комплексността и взаимовръзката между съставлящите този символ конституенти [11].

Поради ограничения обем на настоящата работа няма да коментираме посочените модели, а като се опираме на тях, ще представим нашия модел на езиковия семиозис. Ще започнем с припомняне на лингвистичното откритие на Пипи Дългото чорапче – чаровната героиня на Астрид Линдгрен.

Една сутрин Пипи съобщава на приятелите си, Томи и Аника, че е открила нова дума – **спунк** [12, с. 175 - 183]. Следва основателният въпрос на Томи: - *Спунк? Какво значи?* За жалост, Пипи не знае. *Но - казва ѝ Аника - щом и ти не знаеш какво значи, тогава от нея няма никаква полза.* Вярата, че ще успее да разбере какво означава думата, кара странното момиче да отиде заедно със своите приятели в града и там да търси настойчиво спунк. Но не го открива. Едва когато се завръщат къщи, децата попадат на *някакво малко бръмбарче*, което започват да разглеждат с интерес и възхищение, като се мъчат да го идентифицират. Естествено е, че Пипи е тази, която разпознава бръмбарчето - това според нея не е нищо друго освен **спунк**, защото: *Виждал си някога през живота си нещо по-спунковидно?* Блестящо е това художествено изображение на толкова сложната знакова ситуация, в която думата се поражда и започва да функционира като езиков знак! Ясно се открояват отделните компоненти на езиковия семиозис: този, който обозначава реалния обект посредством създаден от него звуков комплекс; самият реален обект в качеството си на обозначаемо; формираното понятие за обекта, както и начинът на неговото семантизиране и вербализиране с помощта на субективно избрания признак; потребителите на знака; езиковият знак. Художественият текст на Астрид Линдгрен е прекрасна илюстрация на твърдението на В. М. Солнцев, че съдържанието на семиотичната система е винаги резултат от дейността на хората и неин организиращ момент е смисловото, информационното, идеалното начало [13, с. 21].

Следвайки лингвистичния опит на Пипи, можем да представим знаковата ситуация схематично по следния начин:

Съкращенията се разчитат така: **О** - обект от действителността (материален, идеален, въображаем); **ЕЛ1** - езикова личност 1, адресант; **ЕЛ2** - езикова личност 2, адресат; **ЕЗ** - езиков знак; **С** - сигнификат; **Д** - денотат; **Р** - референт; **К** - конотат; **ЕФ** - езикова форма (звукова, графична).

Моделът представя двата аспекта на езиковия семиозис, обособени от Емил Бенвенист - абстрактен и конкретен [14, с. 152 - 155]. В първия случай наблюдаваме "ставането" на знака като основна единица на езиковата знакова система и на езиковата способност на личността, а във втория - употребата на дадения знак в процеса на междуличностната вербална комуникация.

По отсечката **О - ЕЛ1** се съществува **концептуализация** на обекта, в резултат на което се образува понятие за него.

По отсечката **ЕЛ1 - ЕЗ** се извършва **прекодиране(семантизация)** на понятието в семема и нейното **граматикализиране**. Понятието се редуцира и се оформят двата основни компонента на съдържанието на езиковия знак - **денотата** и **сигнификата**, свързващи се в единно цяло чрез мотивационен признак (вътрешната форма), благодарение на който се реализира граматикализацията и семиотизирането на съдържанието посредством определен звуков (графичен) комплекс. Изборът на този признак определя субективно-творческия характер на знакообразуването (обърни внимание по-горе на "спунковидността" според Пипи). Със звуковия комплекс завършва сложният и уникален процес на създаването на думата като езиков знак. Строго фиксираната линейна група от звукове сътворява конкретна **форма**, в която обитава единствено принадлежащото ѝ **съдържание**, и само така, в своята цялост и единство, езиковият знак обозначава обекта: **ЕЗ - О**. Очевидно е, че образуването на езиковия знак е немислимо без тясната му свързаност с всички равнища на конкретната езикова система, включително и със семемното равнище. То е немислимо и без взаимовръзката между адресант и адресат, защото езиковият знак е функция на интелектуалната и духовната споделеност между тях. Защото езиковият знак е знак дотолкова, доколкото се употребява в междуличностната комуникация. Неслучайно А. Потенбя твърди: *...в думата всичко зависи от употребата...Употребата включва в себе си и създаването на думата, така както създаването е първият случай на употребата* [15, с. 41].

Следователно думата като знак е **двустранна единица**, в която се различават два плана – **план на израза (форма, означаващо)** и **план на съдържанието (означаемо)**.

Планът на израза е устойчив звуков(графически) комплекс, който се изгражда от **членоразделни гласови звукове**, произнасяни от човека като *живо и разумно съзнателно съществуване* (П. Флоренски). Този звуков комплекс е исторически и социално утвърден, организиран е граматически, сричково и акцентно по определен начин, което осигурява автоматичната му свързаност с конкретно съдържание. Например думата **риба** се състои от четири звука [р] [и] [б] [а], оформени в две срички, **ри – ба**, с ударение на първата сричка, коренната морфема **риб-**, която е и основа на думата, и флексията **-а**. **Планът на съдържанието** е идеалната страна на думата. Според когнитивната лингвистика той е оперативна единица на съзнанието. Планът на съдържанието е семантичен образ, т. е. мисловна, психологическа същност, която е обективирана от дадена езикова форма. Съдържанието отразява познанието на човека за света и за самия себе си, както и знанието му за думата като езикова единица. Следователно то е не само когнитивен, но и лингвистичен феномен. Съдържанието е "вместилище" на значението на думата – лексикални и граматически. *Значението на думата* – твърди Г. Шпет – *лежи в нейното съдържание*. Връзката между формата и съдържанието е асоциативна – акустичният(графичният) образ на думата извиква онова съдържание в съзнанието на човека, което отразява познавателния опит на последния, неговата езикова компетентност и моментното му психическо състояние. Тази връзка е исторически установена, традиционна.

Основните компоненти на съдържанието - **денотатът** и **сигнификатът** - са идеални същности и са семантична проекция съответно на обема и на

съдържанието на понятието. Ето защо нито сигнификатът, нито денотатът следва да се отъждествяват с понятието, както много често това се прави в изследванията по лексикална семантика. **Денотатът** е всеки реален или въображаем обект (вещ, лице, признак, действие, състояние, усещане и пр.), станал предмет на мисълта - такъв обект, който в процеса на обективизирането на понятието за него посредством съответна езикова форма се представя като клас от определени обекти. **Сигнификатът** е мисловен образ, в който са обобщени и отразени съществените признаци на денотата, достатъчни, за да бъде той категоризиран и класифициран.

Освен разгледаните два компонента в съдържанието на езиковия знак се обособява и трети компонент - **конотат**, който отразява като съзнания признаците на субективно-оценъчното отношение на езиковата личност към обозначаващия обект (емоционални, експресивни, образни, оценъчни).

Актът на употреба на езиковия знак в дискурса или в текста е акт на референция, при който се осъществява отнасяне на знака към конкретен обект - **референт**. Съотнасянето на референта с подходящ езиков знак става на основата на пряка асоциативна връзка. Асоциацията протича между референта, включващия го денотат, системното значение на даден знак и неговото означаващо. При актуализацията на виртуалния езиков знак (лексемата) в речта (текста) са възможни два случая: 1) Пълно езиково съответствие между знак - денотат - референт и 2) Липса на такова езиково съответствие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният нов модел на знаковата ситуация дава възможност за по-конкретно и диференцирано представяне на същността на езиковия знак, както и за редуциране и уточняване на терминологичния апарат, с който си служи лингвосемиотиката.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Попова, З. Д. Знаковая ситуация в лингвосемиотике. - В: Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки, 2005, №2, с. 208.
- [2] Кравченко, А. В. Знак, значение, знание. Иркутск, 2001, с.48 - 58.
- [3] Лосев, А. Ф. Знак, символ, миф. М., 1982, с.162.
- [4] Пирс, Ч. С. Из работы "Элементы логики. Grammatica speculativa". В: Семиотика. М., 1983, с. 151 - 210.
- [5] С. К. Ogden and J. Richards The Meaning of Meaning (1923)q London, 1953.
- [6] Фреге Г. Смысл и денотат. - В: Семиотика и информатика. М., 1997, с. 351 - 379.
- [7] Сосюр, Ф. дьо Курс по обща лингвистика. С., 1992, с. 95 - 97.
- [8] Морис, Ч. У. Из книги "Значение и означивание". Знаки и действия. В: Семиотика. М., с.119.
- [9] Бюлер, К. Теория языка. М., 1993, с.30.
- [10] Попова, З. Д. Цит. съч., с.213.
- [11] Касабов, Ив. Граматика на семантиката. С., 2006.
- [12] Линдгрэн, А. Пипи Дългото чорапче. С., 1978, с.175 - 183.
- [13] Солнцев, В. М. Язык как системно-структурное образование. М., 1971, с.21.
- [14] Бенвенист, Е. Езикът и човекът. С., 1993, с. 152 - 155.
- [15] Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. I - II. - М., 1958, с.41.

За контакти:

Доц. д-р Руси Димитров Русев, РУ "Ангел Кънчев", Катедра *Български език, литература и изкуство*, e-mail: rusev_rd@abv.bg

Докладът е рецензиран.